

ŞARKIŞLALI USTA DÜZGÜCÜ MEHMET GÖNEN'DEN DERLENEN DÜZGÜLER

Yılmaz IRMAK* - Sait SAYAR**

Öz

Anonim halk şiiri türlerinden biri de düzgülerdir. Önceki çalışmalarda düzgü türünün şekil ve muhteva özellikleriyle diğer türlerle olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu çalışma düzgü türünün de usta icracıları olduğunu ortaya koymak amacıyla hazırlandı. Dolayısıyla çalışmada bir usta düzgü icracısı olan Şarkışlalı Mehmet Gönen ve düzgü repertuarı tanıtılacaktır. Bu düzgülerin bağlam ve işlevleri hakkında çeşitli bilgilere yer verilecektir. Mehmet Gönen, âşıklık geleneğinin canlı ve güçlü olduğu bir çevrede yetişir. Bir dönem öğretmen ve müftü olarak görev yapar. Ardından belediye başkanı olur. Bu da toplumun her kesimiyle yakın ilişkiler kurmasını sağlar. Bu ilişkileri sırasında düzgüleri duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatabilmek için bir araç olarak kullanır. Onun diğer bir özelliği hafızasında bulunan düzgüleri bir deftere kaydederek bunların yazılı kültür ortamına aktarılmasına katkı sağlamasıdır. Bu yönleriyle Gönen'in hem bir kaynak kişi hem de usta bir düzgü icracısı olduğu söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Mehmet Gönen, düzgü, bağlam, icra

Prose Poetry Compiled by The Master Prose Poet Şarkışlalı Mehmet Gönen

Abstract

One of the genres of anonymous folk poetry is the "düzgü" poem. Prior studies have revealed the structural and thematic attributes of the "düzgü" genre and its relationships with other genres. This study aimed to reveal that there are also master performers of this genre. Therefore, this study will introduce Mehmet Gönen from Şarkışla, a master düzgü poet, and his düzgü repertoire. Detailed information regarding the context and purposes of these poems will be provided. Mehmet Gönen grew up in an environment where the practice of minstrelsy was alive and strong. He was working as a teacher and a "mufti" for a while then he became mayor. This enabled him to establish close relations with all segments of society. He employed prose poetry as a method for expressing his thoughts

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü | Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature. yilmazirmak46@hotmail.com.

ORCID ID: 0000-0003-1948-4132

**Dr., Milli Eğitim Bakanlığı | Ministry of National Education. Saitsayar58@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-5310-0094

and emotions better in the context of these relationships. Another thing that makes him special is that he wrote down the prose poetry he memorized in a notebook and contributed to transferring them to the written culture. Accordingly, it can be argued that Gönen is both a source person and skillfull performer of düzgü.

Keywords: Mehmet Gönen, düzgü, context, performance

Giriş

Anlatmanın temel vasıtası olan dilin çeşitli kalıplarda sunulmasıyla oluşan anlatı türleri; şekilleri, içerikleri, üreticileri, işlevleri ve bağlamları gibi özelliklerine göre çeşitli adlarla anılmaktadır. Şekil ve üretici ölçütlerine bakılarak yapılan sınıflandırmaya göre anonim halk şiiri başlığı altında mâni, türkü, ağıt, bilmece, tekerleme ve ninnilerin birer tür olduğu genel kabul görmüş bir kullanımdır. Anonim halk şiiriyle ilgili yapılan tasniflerde şiir türleri olarak kabul edilen yukarıdaki türlerin yanında şekil, işlev ve bağlamları itibariyle çok daha yaygınlık gösteren başka türlerle ilgili ilk derli toplu bilgi Nail Tan tarafından verilmiştir. Tan'ın verdiği bilgilere göre ölçülü sözler önceki araştırmacılarca ölçülü söz, meşhur söz, manzum atasözü, kafiye söz, ölçülü fıkra gibi kavramlarla karşılanmıştır. Tan, söz konusu sözler için “ölçülü söz” kavramını kullanmayı uygun göerek kavramı şöyle tanımlar: “Milletimizin binlerce yıllık hayat tecrübelerini, gelenek, görenek ve inançlarını ortaya koyan ölçülü ve kafiye sözlerdir.”(Tan, 1986: 9).

Doğan Kaya, günlük hayatın her alanında kullanılan ölçülü sözler için “düzgü” terimini önermiş ve şöyle tanımlamıştır: “Çeşitli konularda iki ya da daha fazla mısradan oluşan, tecrübe ve görüşleri yansıtan, teknik yönden üstünlüğe sahip özlü ve ölçülü sözlerdir.” (Kaya, 2014: 477). Hem Tan'ın hem de Kaya'nın tanımlarında düzgülerin yaygın bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaygınlığına rağmen müstakil bir tür olarak düzgülerle ilgili yeteri kadar çalışma yapıldığı söylenemez. Yukarıda da belirtildiği gibi konuyla ilgili ilk müstakil çalışma Nail Tan tarafından yapılır. İkinci çalışmaysa Doğan Kaya'ya aittir.

Nail Tan ve Doğan Kaya'nın çalışmalarına göre düzgülerin özellikleri şunlardır: Düzgüler halkın duygu ve düşüncelerini, binlerce yıllık tecrübelerini yansıtan özlü sözlerdir ve çoğunluğu anonimleşmiştir. Vezinli ve kafiye sözler olmasına rağmen sözlü kültür ortamının ürünleri oldukları için sözlü aktarım sırasında ölçü ve kafiye bakımından çeşitli bozulmalara maruz kalabilirler. Çoğunluğu hece ölçüsüyle söylenmiş olsa da aruz ölçüsüyle söylenen düzgüler de vardır. İki dizeden oluşan düzgülerin sayısı fazla olmakla birlikte daha fazla sayıda dizeden oluşanları da mevcuttur. Düzgüler, söz sanatları bakımından oldukça zengindir (Kaya, 2014: 475,476; Tan, 1986: 9,10).

Düzgülerde halk şiirinin bütün şekillerinin kullanıldığı görülmektedir. Mısra sayıları bakımından ikilikten on mısralı bentler hâlinde düzgüleme kadar değişik sayıda dizeden oluşan düzgüler bulunmaktadır. Hece sayıları itibariyle de iki heceli düzgülerden çok heceli düzgüleme kadar değişik hece sayısına sahip düzgüler vardır. Kafiye düzenleri bakımından da düzgülerde çeşitliliğin olduğu görülmektedir (Kaya, 2014: 475-510). Çalışmamızda düzgülerin şekillerinden çok muhteva özellikleri dolayısıyla bağlamları üzerinde durulacağından düzgülerin yapısıyla ilgili daha fazla bilgiye yer verilmemiştir.

Düzgülerde işlenen konular aynı zamanda onların bağlamlarını da yansıtmaktadır. Bu nedenle düzgülerin konularının neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Nail Tan, “Ölçülü Söz” terimiyle karşıladığı düzgülerin konularını şöyle belirtmiştir:

1. Konuşmayla ilgili sözler,
2. Aile hayatıyla ilgili sözler,
3. Ticaret hayatı ve mesleklerle ilgili sözler,
4. Tarım ve hayvancılıkla ilgili sözler,
5. Dünyayı, hayatı, insanları değerlendiren felsefi sözler,
6. Aşk ve güzellik anlayışıyla ilgili sözler,
7. Toplumsal hayattaki ve insan hayatındaki bozuklukları tenkit eden, öğüt veren sözler,
8. Yiyecek, içecek ve keyif verenlerle ilgili sözler,
9. Şehir ve ilçelerle ilgili sözler,
10. Dualar, beddualar, dilekler ve ilençler (1986: 13-68).

Doğan Kaya, bunlara düzgülerin konularıyla ilgili başka başlıkları da ilave eder. Kaya, konuları bakımından düzgüleri; atasözleri, fotoğraf arkası, mezar taşı, çocuk sevme, esnaf, kamyon, evlilik ve aile, dua-beddua, şikâyet-hakaret, beldelerle ilgili, salâvat, tecrübe, ikaz, tarımla ilgili, felsefi, yeme-içmeyle ilgili, keyif vericilerle ilgili düzgüler olmak üzere sınıflandırır (Kaya, 2014: 475-540). Kaya'nın düzgülerin konularıyla ilgili söyledikleri aynı zamanda düzgülerin bağlamı ve işlevleriyle ilgili de bilgiler sunmaktadır.

Yapılacak yeni çalışmalarla başka konu ve bağlamlarda icra edilen düzgüleri ulaştırılması söz konusudur. Çalışmamızda ibadet maksadıyla söylenen düzgüleri örnekler verilecektir. Kaya dua ve salâvat düzgülerinden (Kaya, 2014: 532, 535), Tan da dua ve beddua ile ilgili ölçülü sözlerden bahsetmiş olsalar da ibadetlerle ilgili şartları karşılamak için söylenen düzgülerden söz etmemişlerdir. Kaynak kişiden derlediğimiz ve ilerde üzerinde durulacak olan düzgüde namaz için ilk şart olan niyetin bir düzgü olarak söylendiği tespit edilmiştir.

Düzgüler yaygın kullanım alanına sahip türlerdir. Anonim halk şiirinin bütün şekillerinde söylenebilmesi, hemen her bağlamda icra edilebilmesi düzgülerin yaygınlık kazanmasındaki temel sebeplerdir. Bu yaygınlığın doğal sonucu olarak düzgülerin icracıları da çeşitlenmektedir. Günlük hayatta hemen herkes yeri ve zamanına göre çeşitli düzgüleri kullanabilmektedir. Elektronik kültür ortamının halk şiiri bakımından çok elverişli bağlamlar sunması düzgülerin icrasını da yaygınlaştırmaktadır.

Düzgülerin çok geniş sahalarda çok farklı kişilerce icrasının yanında halk içinde hoş sohbet olarak nitelenen usta icracıların varlığından söz etmek de mümkündür. Bunlardan birisi de Şarkışlalı Mehmet Gönen'dir. Gönen, iyi bir ilahiyat eğitimi alması, müftülük mesleğinin ardından Şarkışla'da belediye başkanı olarak görev yapması nedeniyle her kesim tarafından saygı duyulan bir kimsedir. Bu özellikleri onun insanlarla çok kolay iletişim kurmasını, söz meclislerinin aranan simalarından olmasını sağlamıştır. Gönen, bildiklerini anlatırken kuru bir nasihat dili kullanmaz. Sözlerini atasözleri, deyimler, menkıbeler ve düzgülerle süsleyerek anlatır. Bu da onun sözü sohbeti dinlenen bir kişi olarak toplumda kabul görmesini sağlar.

Mehmet Gönen, sohbetlerinde veya katıldığı yemek davetleri, cenaze, düğün, sünnet düğünü gibi törenlerde sık sık düzgüleri kullanmaktadır. Gönen, hem kendi bildiği hem de yeni duyduğu, öğrendiği düzgüleri, atasözlerini, deyimleri mutlaka kaydetmektedir. Şahsi çabalarıyla kaydettiği atasözlerinin sayısı binlerle ifade edilebilecek bir yekûna ulaşmıştır. Gönen'in katıldığı toplantılardaki icralarının derlenmiş olması sayesinde bu düzgülerden bazılarının bağlam ve işlevleri hakkında da çeşitli değerlendirmeler yapılacaktır. Düzgülerden bazılarının da bir hikâyeye birlikte icra edildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu düzgüler hikâyeleriyle birlikte ele alınmıştır.

Mehmet Gönen, aynı zamanda usta bir şair olduğu için karşılaştığı çeşitli durumlarla ilgili düzgü niteliğinde şiirler üretebilmektedir. Çalışmamızda bu düzgülere örnek teşkil edebilecek ve Gönen'in kendisine ait olan bir yemek duasına da yer verilecektir. Çalışmamız temelde iki amaca hizmet etmektedir: Birincisi önceki araştırmacıların belirttiklerinden başka konularda da düzgülerin olduğunu göstermektir. Özellikle namazlara niyet edilirken kullanılan manzum ifadeler ibadet maksatlı düzgüler olarak kabul edilebilir. İkincisi diğer anlatı türlerinin usta icracılarının olması gibi düzgülerin de usta icracılarının bulunmasıdır. Şarkışlalı Mehmet Gönen bir usta düzgücüdür. O, düzgüleri mesleği gereği yaptığı cami vaazlarından günlük sohbetlerine varıncaya kadar gayet ustaca kullanmaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir düzgü derlemecisidir. İki amaca yönelik yapılan bu çalışma Mehmet Gönen'in derlediği ve çeşitli bağlamlarda icra ettiği yüz yirmi bir düzgüyle sınırlı tutulmuştur.

Usta bir düzgücü olarak Mehmet Gönen'in hayatıyla ilgili bilgiler, onun neden bir usta düzgücü sayılması gerektiğini açıklayacak mahiyettedir. Mehmet Gönen 1947 yılında Şarkışla'nın Gürçayır kasabasında Abdullah ve Selver'in ikinci çocukları olarak dünyaya gelir. İlkokulu Şarkışla'da, Ortaokulu Sivas'ta okur. 1965 yılında Sivas Öğretmen Okulunu bitirir ve öğretmen olarak atanır. Sivas'ın Tokuş köyünde öğretmenlik yaptığı yıllar şairliğinin gelişmesi bakımından oldukça verimli olmuştur. Gönen, bu yıllarda Bostan, Gülistan ve Mesnevi olmak üzere İslam klasiklerini okuma imkânı bulur. Bu okumalar onun düşünce dünyasını zenginleştirir.

Erzurum İslami İlimler Fakültesini kazanarak eğitim hayatına yeniden başlar. Fakülte öğrenciliği sırasında başta Necip Fazıl Kısakürek olmak üzere dönemin tanınmış şairleriyle tanışma fırsatı bulur. Bu yıllarda Erzurum Milli Türk Talebe Birliği Başkanlığı yapması onun hem düşünce dünyasını geliştirirken hem de ona ilim ve fikir dünyamızın meşhur simalarıyla tanışma, görüşme imkânı sağlar. 1976 yılında fakülteyi bitirir ve Sivas müftü yardımcılığı görevine atanır. Bu görev onu tatmin etmez, çalışmalarına devam eder. 1978 yılında Haseki İhtisas Merkezindeki eğitimin ardından 1980'de Almus Müftüsü olarak atanır. Sonra 1985-1988 yılları arasında Urla Müftülüğü yapar. Bu görevi sürdürürken yurtdışı görevi için Almanya'ya gider. 1988- 1994 yılları arasında Almanya'da geçirdiği yılları özellikle şairliği açısından hayatının en verimli yılları olur. Gurbet tecrübesi onun şiiri için büyük bir kaynağa dönüşür.

Gönen'in hayatı genellikle eğitim/öğretim ve görevi gereği ailesinden ayrı geçmiştir. Şiirlerinde özellikle köyü ve çocukluğuyla ilgili anlatılanların özlenen birer hatıra olarak sunulması bu uzun gurbet tecrübesinin bir sonucudur. Askerliğini er öğretmen olarak Sivas'ta yapar. 1975 yılında Mahi Hanım'la evlenir, bu evlilikten altı çocukları dünyaya gelir. 1994-1998 yılları arasında Şarkışla Belediye Başkanı olarak görev yapar.

Mehmet Gönen'in hayatının her safhasında öne çıkan temel özellikleri merhamet, muhabbet, mücadele ve titizliktir. Hemen her yaş, cinsiyet ve meslek grubundan kimselerle selamlaşarak rahatlıkla diyalog kurabilir ve onlarla mutlaka paylaşabilecek bir konu bulur, ayaküstü muhabbet kurar. Onun kendine olan güveni her kesimden insanla rahatlıkla iletişim kurmasına imkân sağlar. Gönen, bu özelliğini bilinçli bir uğraşa dönüştürür ve bildiklerini, inandıklarını insanlara aktarmak için bir yol olarak benimser. Gönen'in çocuklara karşı çok özel bir sevgisi ve bu sevginin tezahürü olan şiirleri vardır. Merhamet, onun daha çocukluk yıllarında görülen en önemli özelliklerindedir.

Renkli kişiliği ve bu kişiliğin yansıdığı şiirleriyle, anlattığı kıssa, fıkra ve düzgülerle söz meclislerinin aranan, sayılan ve sevilen bir kişisi olmayı başarmıştır. 2017 yılında eşini kaybeden Mehmet Gönen, yaşamını çocukları ve torunlarıyla birlikte Şarkışla'da devam ettirir.

Mehmet Gönen'in saza söze yatkın bir kültür ortamında yetiştiği söylenebilir. Annesinin onu yetiştirirken söylediği özlü sözler bunu gösterir mahiyettedir. Aşağıdaki metinler annesinin ona söylediği düzgülere örnektir:

Sarımsağım, soğanım
Elkızından doğanım
Anası Mihriban'ım,
Babası dünya malım

Oğlum,
Tahtlarda oturasın,
Akıllar yetiresin,
Çocuğunu kucağıma getiresin

Mehmet Gönen'in babası da özlü konuşmayı seven ve konuşmalarında sık sık şiire başvuran bir kimsedir.

Ehline söyle kelamı
Ehli olan ar eylemez
Dört kitabı tefsir etsen
Cahile kâr eylemez

düzgüsünü yeri geldikçe tekrar eder. Gönen'in babasından öğrendiği bir dördlük de şöyledir:

Yalan dünya hoştur ama
Ahiri mevt olmasa
Zevküsefa hoştur ama
Şiddet-i nar olmasa

Mehmet Gönen, halk şiirinin çok canlı ve köklü olduğu bir muhitte yetişmiştir. Dolayısıyla onun şiir zevkini ve bilgisini besleyen en önemli kaynak halk kültürü olmuştur. O duyduklarını kaydetmeyi bir vazife bilir. Böylece binlerce atasözü, deyim ve düzgüyü derlemiştir.

Çalışmamızda Mehmet Gönen'in derlediği ve çeşitli ortamlarda icra ettiği düzgüler konularına göre bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu düzgülerden bağlamlarıyla ilgili bilgilere ulaşılanların bağlam ve işlevlerine dair değerlendirmeler yapılacaktır. Düzgüler konularına göre dokuz başlık altında tasnif edilmiştir. Bu düzgülerden bağlamlarına dair bilgi bulunanlarla ilgili bilgilere söz konusu düzgülerden sonra yer verilecektir.

1. Düzgüler

Mehmet Gönen, düzgülerin mahiyetiyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip değildir. O, duyduğu her atasözü, deyim, fıkra ve şiiri derlemiştir. Derlemelerinde kaynak kişilere yer verdiği görülse de profesyonel bir derleme yaptığı söylenemez. Gönen'in kendi el yazısıyla yaptığı kayıtların yer aldığı altı defter tarafımızca incelenerek içlerinde düzgü niteliği taşıyan örnekler seçilmiştir. Seçilen örneklerin çeşitli bağlamlarda icralarıyla ilgili gözlem yapma imkânı bulduklarımızla ilgili gerekli kayıtlar tutulmuştur. Bazı düzgülerinse bir kısma içinde kullanıldığı görülmüştür. Düzgülerin bağlamlarıyla ilgili açıklayıcı bir unsur olması nedeniyle bu kıssalara da yer verilecektir.

1.1. Tecrübeye Dayalı Düzgüler

Acı horanta olmaktansa
Tatlı komşu olmak iyidir

İnsanlar benzedikçe yontulmamış hezene
Dünya asla giremez istenilen düzene

Analı kuzu hoş oynar
Anasız kuzu boş oynar

Ağa da ölür abdal da
Çingene ise can vermeden gider.

Mehmet Gönen, aşağıdaki sözü için ehline verilmesiyle ilgili sohbetlerinde icra etmektedir.

Ekmeği ekmekçiye ver
Bir ekmek de üste ver.

Mehmet Gönen, yöresinde akıl danışılan bir kişidir. İşlerinin yolunda gitmediğini düşünen kişiler akıl danışmak ve dua istemek için Gönen'e başvururlar. Gönen, onları teselli etmek amacıyla aşağıdaki sözü kullanmaktadır:

Onmazsa fukaranın işi
Hasıda yerken kırılır dişi

Saç sefadan
Tırnak cefadan (uzar)

Varsa hünerin
Baş üstünde olur yerin

Kızım sana iyi derler has derler,
Yediğinin parasını isterler.

Sevda soğur yalan olur
Döşek soğur yılan olur.

Akıllı evlat var malı neylesin
Deli evlat var malı neylesin

Yar başına bina kurma sel için
Yüksek yere harman kurma yel için
Kocalıkta genç kız alma el için

Arlı arından
Huylu huyundan (vazgeçmez)

Eşek dağda ölür
Zararı sahibine olur.

Ulemanın kocaları kocadıkça koç olur
Cühelanın kocaları kocadıkça hiç olur

Hac yolu
Genç yolu

El benden
Sebep Allah'tan

Molla
Kendini kolla

Elden gelen öğün olmaz
O da vaktinde bulunmaz

Eğride tok görmedim doğrudan aç
Kabristana varınca avucunu aç
Bir gün gelir sen de olursun muhtaç

Tandır tava gelir
Hamur biter
İş tava gelir
Ömür biter

Ehli keyfe keyif verir
Kahvenin kaynaması
Eşegi yoldan çıkarır
Sıpanın oynaması

Neler yedi bu diş
Ne altın oldu ne gümüş

İt ürür kervan yürür
Sel kayadan ne sürür

Arif isen bir gül yeter kokmağa
Cahil isen gir bahçeye yıkmağa

Nasibinde bolluk olan bir kişi
Vardığında şeneltir ol haneyi
Nasibinde darlık olan bir kişi
Çeç içinden yiyemez bir taneyi

Yoldan giden yorulmaz
Akmayan su durulmaz

Kuluna hışmederse Mevla'sı
Ona nasip eder kılıç sedası

Mülk elinden çıkmış ise
Ömer olsan ne yazar

Aça aş
Sürüye baş
Güzele kaş (lazım)

Helal ise hesap
Haram ise azap

Düşmana ya silah gerek
Ya düşmana ırak gerek

Hiç kuluna hışmeder mi Mevla'sı
Kulunun çektiği kendi belası
Fakiri inat
Memuru avrat
Zengini evlat
Yıkar

Bir esnafı asık surat
Bir şoförü aşırı sürat
Aileyi hayırsız evlat
Bir yiğidi süslü avrat
Yıkarmış

Çubuk iken çatılmayan
Hezen iken kütülemez

Dünya gider ucu kalır
İnsan gider piçi kalır.

Örtmez mi ayıbını insanın hep
Ne güzel elbise esvab-ı edep

Ağa da ölür abdal da
Çingene ise can vermeden gider.

Mutlu isen eğer
Yaşamaya değer

Acı acıya
Şu sancıya
Kes avrat
Bir soğan daha

Emmim dayım desem
Girsem çıksam yesem

Ben umarım bacımdan
Bacım ölür acımdan

1. 2. Öğüt Düzgüleri

İtil
Atıl
Ama
Satılma

Tanış,
Konuş
Yaklaş
Ama
Uzaklaşma
Ev al,
Araba al
Abdest al
Beddua
alma

Elini aç
Gözünü aç
Kapını aç
Ağzını
açma

Davet et
Hayret et
Affet
Tövbe et
İhanet
etme

Alıcı
Kalıcı
Bulucu ol
Bölücü
olma

Bak şu çeşme başına
Su içecek taşı yok
Kırma insan kalbini
Yapacak ustası yok

Mala mülke mağrur olma
Deme var mı benim gibi
Bir muhalif rüzgâr eser
Savurur harman gibi.

Ey kul, etme dünya nazı, kıl namazını
Sonra kılarız, diyenin, dün kıldık namazını

Misafir geldin denk olur
Dilini dibine çek otur.

Babadan himmet
Evlattan hizmet

Çağrılan yere erinme
Çağrılmayan yere görünme

Ya herk et
Ya terk et

Kişi kişi
Elinle gör işi

Hocalarla etme pazar
Sonunu okumaya bozar

Cahilinen gitme yola
Başına getirir bela

Oğlan oyuna
Çoban koyuna

Sana vereyim bir öğüt
Kendi ununu kendin öğüt7

At alırsan yazın
Öküz alırsan güzün
Her zaman kâr olmaz
Buna zarar ayı derler kuzum

İtme elin kapısını el ucuyla
İterler kapını bütün gücüyle
Asalette zarar gelmez
Sakın etme şüphe şek
Geçme katır arkasından
Zira babası eşek

Haziranda yılandan
Ramazanda imandan
Savaşta Çerkez'den
Yarıшта herkesten (sakının)

Gel denilen yere
Gitmeye ar eyleme
Çağrılmayan yere
Gidip yerin dar eyleme

Alma alı
Satma kırı
Yağız atın binde biri
İlle doru ille doru

Çok ye ol helak
Az ye ol melek

Arkadaşın köyünden
Azığın evinden

Yazın abanı al
Kışın ister al
İster alma

Ye aşı
Kıl beşi
Gör işi

Paran çoksa kefil ol
Vaktin çoksa şahit ol

Dur dur durmuş var
Askerden gelmiş var
Karısı ölmüş var

Mehmet Gönen, aşağıdaki düzgu için şu bilgiyi kaydetmiştir: “Kütahya'nın Domaniç ilçesinde seçim sandığından çıkan not” Gönen, herhangi bir tarih vermemiştir.

Arabada bulunur eter
Geçen beş yıl size yeter
Eğer size oy verirsem
Olayım katilden beter

1.3. Eleştiri Düzgüleri

Körler
Sağırlar
Birbirini
Ağırlar.

Ağanın malı gider
Azabın canı gider

Düğüne gider zurnayı
Hamama gider kurnayı (beğenmez)

Abdal ata binince bey oldum sanırmış
Şalgam ağza girince yağ oldum sanırmış

Kayna kazanım kayna yaz gelene kadar
Misafir de bekler gün gelene kadar.

Dağdan inme
Dinden dönme
Sonradan görme

Et kokarsa tuz dökersin
Tuz kokarsa ne çare

Misafirin iyisi gelir geçer kuş gibi
Misafirin kötüsü oturur baykuş gibi.

Dediğim dedik
Çaldığım düdük

İnsanlar benzedikçe yontulmamış hezene
Dünya asla giremez istenilen düzene

Biz attık kemik diye
El kaptı ilik diye

Sakalı hikmet sayan
Tekeyi beyden sayar

Düğün olur iki kişiye
Kaygısı düşer deli komşuya

Leylek benim nerden komşum
Yazın gelir, güzün gider

Gece mitilde yatar
Gündüzse çalım satar

Analık kara yamalık
Aş pişirir boz bulanık
Ekmek verir ucu yanık
Kaşık verir dibi delik

Anadan karaya neylesin yuma
Anadan kuruya neylesin yeme

Bilirsin ki bilmezsin
Bir bilene sormazsın
Korkarsın ki sorunca
Bilirler ki bilmezsin

Ahmak odur dünya için gam yiye
Ne bilirsin kim kazana kim yiye

Onulur yarası tığın
Ona bir kez ilaç etsen
Onulmaz yarası dilin
Ona bin kez ilaç etsen

Yatar yatar yaza karşı
Avrat olur güze karşı

Gelinin dillisinin
Kaynanasının zillisinin
Erkeğin kılısının
Kahrı çekilmez
Dağa çıktım derdim yanmaya
Dağ tutuştu benden önce yanmaya

Eşekten doğan katır
Ne hal bilir ne hatır

Engine de deli gönül engine
Şimdi rağbet güzel ile zengine

Mücevhere taş diyorlar
Ayaklara baş diyorlar

Kaldık oğlan eline

Minnet eyle geline

Kayna kazanım kayna yaz gelene kadar
Misafir de bekler güz gelene kadar

Adam hacı mı olur ulaşmakla Mekke'ye
Eşek derviş mi olur taş çekmekle tekkeye

El el için ağlamaz
Başına kara bağlamaz
Deliye öğüdü versen olmaz
Körün gözüne girsen görmez

Kokmuşu tuz neylesin
Arsıza söz neylesin

Serçe değil ki serini
Bıldırcın değil ki budunu
Bir devenin nesini vereyim

1.4. Mevsim Düzgüleri

Mart mart martlar
Tavuklar yumurtlar

Mart kapıdan baktırır
Kazma kürek yaktırır

Mart ayı
Dert ayı
Kork abrilin beşinden
Camızı ayırır eşinden

Martta sıçan siğmesin
Nisanda yağsın dinmesin
Mayıs ayı övünsün

Zemherinin adı yavuz
Gücük ondan mütejaviz

1.5. Dua ve İbadet Düzgüleri

Mehmet Gönen, kendi düzdüğü aşağıdaki düzgüyü katıldığı yemek davetlerinde yemek duası olarak okumaktadır. Yaptığımız gözlemlerde duayı dinleyenlerin çok beğendikleri ve Gönen'den duayı yazıp kendilerine vermesini istedikleri görülmüştür.

Allah'ım
Evlerimize huzur ve saadet
İşlerimize hareket
Verdiklerine bereket
Karşılıklı sevgi, saygı, muhabbet

Çocuklarımıza hayırlı iş
Hayırlı eş

Hayırlı evlat
Hayırlı ahfat
Sana itaat
Mahlûkuna şefkat

Hastalarımıza şifa
Borçlarımıza eda
Bizlere vefa
Nasip et
Her türlü maddi-manevi kirlerden taharet

ennet için berat
ehennem için necat
Kolay geçilen sırat

Sıratı geçmeyi
Kevserden içmeyi
ennette cemalini
Seyrederek kendinden geçmeyi
Nasip et

Ya Rabbi
Çok yiyip şişmanlıktan
Dostlarımıza düşmanlıktan
Yaptığına pişmanlıktan
Bizleri muhafaza et

Allah'ım
Ülkemize dirlik, düzen, selamet
Karşılıklı ilişkilerimizde adalet
İç ve dış düşmanlara hezimet
Ümmet-i Muhammed'e yardım et
Allahüme zid
Vela tenkus
Bihurmetil Fatiha

Oğlum,
Tahtlarda oturasın,
Akıllar yetiresin,
Çocuğunu kucağıma getiresin

Aşağıda yer alan düzgü, namazlara niyet için kullanılan anonim bir düzgüdür. Niyet, herhangi bir namaza başlamadan önce yapılması gereken bir farzdır. Niyet, kılınacak namazın hangisi olduğu ve bunun Allah rızası için yapıldığının kalpten geçirilmesi veya dille söylenmesi şeklinde gerçekleşir (Şentürk ve Yazıcı, 2016: 145). Namaza bir düzgüyle başlaması Türkçenin özlü ve ölçülü söz söylemeye yatkınlığını göstermektedir. Türkçe, deyimler, atasözleri ve kalıp sözler itibarıyla çok zengin bir dildir (Aksan, 1996: 31-35). Bu zenginlik göstermektedir ki dil, özlü ve ölçülü anlatıma yatkındır. Atasözlerinin ilk örneklerin de genellikle manzum olması (Elçin, 2000: 626) ve mâni gibi türlerin yaygın olması bu yargıyı destekleyecek mahiyettedir. Namaz için niyetin ölçülü ve özlü bir şekilde söylenmesi düzgülerin çok geniş alanlarda kullanıldığını göstermektedir.

Durdum divana,
Uydum Kur'an'a

Yönüm kibleye
Kiblem Kâbe'ye

Şefaatçim Muhammed Mustafa
Sen yardım eyle bana

Üstüm pis

Kalbim pak

Niyet ettim salatı.....

Bayram namazı için okunan bu düzgüde de bir ahenk söz konusudur.

Dokuz tekbir ile iki rekât

Bayram namazını kılmaya

Uydum hazır olan imama

1.6. Hikâyeli Düzgüler

Sipahinin birinin bir tazısı vardır. Bu tazı Sultan Beyazıd'ın tazısını geçemez. Sipahi tazısının Sultan'ın tazısını geçmesi için muska yazdırmak ister. Eline bir torba balık alır ve Mustafa Dede'nin evine gider. Kapıyı Dede'nin oğlu Hamdullah açar, Sipahi'yi dinler. Elindeki balığı alır, babam bana ruhsat verdi, muskayı ben yazayım, der.

Hamdullah'ın yazdığı muska şöyledir:

Tama ettim semeğe (balığa)

Muska yazdım köpeğe

Ya geçsin tazıları

Ya dayansın köteğe

Hocanın birisi bir eve misafir olur. Ev sahibi yemek hazırlıklarına bakmak için yer yer odadan çıkar. Hoca, ev sahibinin odadan çıkmasından yemek hazırlığı olduğunu sezer ve ona der ki:

Sakın ha unutma zerde

Pilav dermandır derde

Onu her bulduğun yerde

Kaşıkla ha kaşıkla

Ev sahibi hocaya cevap verir:

Hocam senin sözün haktır

Gözünü kapıya diktir

O dediğin bizde yoktur

Sayıkla ha sayıkla

Köyün birinde bir kadın kocasından habersiz buğday vererek pekmez almış bir yere saklamış. Kocasını bir şeyler ararken pekmez küleğini bulmuş. Bakmış ki pekmezin bir kısmı yenmiş. Adam durumu anlamış ve karısına pekmezi götürüp geri vermesini yoksa onu boşayacağını söylemiş. Kadın pekmezi aldığı adama götürmüş durumu anlatmış. Adam pekmezin bir kısmı yendiği için geri almak istememiş. Kadın ona şöyle demiş:

Haklı olmaya Hacı haklı

Pekmez küleğinde saklı

Sen pekmezi almaz isen

İnan işin sonu boklu

Kadının biri bir yumurta vererek bakkaldan bir şeyler almak istemiş. Bakkal, yumurtalar küçük diye onları almak istememiş. Kadın ona demiş ki:

Sarığının ucu kaba

Müşteriler eder tövbe

Yumurtayı büyütemem

Olanı bu Hacı Baba

1.7. Mezar Taşı Düzgüleri

Aşağıdaki düzgu Bergama'da bir mezar taşından alınmıştır.

Mal bıraktın mülk bıraktın üşüştük
Kavga ile niza ile bölüştük
Biz üç kuruş toprak için dövüştük
Mezarında huzur ile yat baba

Çocukların etsinler diye rahat
Satmadın da geçindin kıt kanaat
Evladından sana olsun nasihat
O dünyada malın varsa sat baba

1.8. Keyif Vericilerle İlgili Düzgüler

Köşe
Şişe
Meşe
Ayşe
Neşe

Mehmet Gönen bu düzgyü genellikle çay kahve sohbetlerinde icra etmekte ve şu açıklamayı yapmaktadır: Köşe, oturulacak güzel bir yerdir. Şişe, nargiledir. Meşe, nargilenin sapı veya da mekânın ısıtılması için yanacak odundur. Ayşe, misafirlere hizmet edecek kişidir. Bunlar olduğu zaman insan neşelenir.

Sonuç

Düzgüler hayatın her alanında söylenen anonim bir şiir türüdür. Türkçenin özlü ve ölçülü söylemeye yatkın olmasının bir sonucu olarak yaygınlık kazanmıştır. Düzgüler, kullanıcılarının duygu, düşüncelerini yansıtmaları nedeniyle kullanıcıları hakkında da çeşitli bilgiler içermektedir. Bu kadar önemli ve yaygın bir tür olmasına rağmen düzgülerle ilgili yeteri kadar çalışma yapıldığı söylenemez. Çalışmamız göstermiştir ki diğer sözlü anlatı türlerinin usta icracılarının olması gibi düzgülerin de usta icracıları vardır. Usta düzgücüler, düzgüleri sohbeti süslemek, halkı eğlendirmek, bilgi ve tecrübe aktarımında bulunmak, eleştirmek, öğüt vermek gibi işlevleriyle kullanırlar. Çalışmamızda tanıttığımız Mehmet Gönen de usta bir düzgu icracısıdır. O, hem düzgüleri çeşitli bağlamlarda icra ederken hem de bildiği, duyduğu, öğrendiği düzgüleri kayıt altına almıştır.

Düzgüler, anonim halk şiirinin bir türü olarak yeni bir kavramdır; dolayısıyla henüz ilim âleminde yeteri kadar çalışılmamıştır. Kendisi aynı zamanda usta bir şair olan Mehmet Gönen de düzgunün ne olduğunu bilmeden, düzgüleri ya atasözleri ya da fıkra başlıkları altında derlemiştir. Düzgülerle ilgili çalışmalar yaygınlaştıkça bilgiler de yaygınlaşacaktır. Burada usta bir düzgücünün tanıtılması ve derlediği düzgülere yer verilmesi gibi başka usta düzgücülerle ilgili benzer çalışmalarla düzgülerin işlevleri, bağlamları ve anonim halk şiiri türleri içinde en yaygın ve gelişmeye en açık tür olduğu görülmüş olacaktır.

Notlar

- ¹ Bu makalede türü karşılamak için Doğan Kaya'nın önerdiği "düzgü" terimi kullanılacaktır.
² Mehmet Gönen'in hayatıyla ilgili bilgiler basım aşamasında olan Ateşim Gül Açtı adlı kitaptankısaltılarak aktarılmıştır. Daha fazla bilgi için bk. (Sayar, 2019: 1-14).
³Horanta: Çoluk çocuk, bütün aile fertleri, ev halkı (<https://sozluk.gov.tr/>). Horanta: <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 01.
⁴Hasıda/haside: Şeker ve nişastayla veya pekmezden yapılan bir çeşit tatlı (<https://sozluk.gov.tr/>). Haside: <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 01. 3. 2019).
⁵ "öğüt" sözcüklerinin kullanılmasıyla cinaslı kafiye yapılmıştır. Düzgülerin kafiye zenginliği bakımından bir örnektir.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1996). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Kaya, D. (2014). *Anonim halk şiiri*. Ankara: Akçağ.
- Sayar, S. (2019). *Ateşim gül açtı, Mehmet Gönen-hayati, sanatı, şiirleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şentürk, L ve S. Yazıcı (2016). *İslam ilmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Tan, N. (1986). *Folklorumuzda ölçülü sözler*. İstanbul: Halk Kültürü.

Research and Publication Ethics Statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Ethics committee approval: The present study does not require any ethics committee approval.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Financial support: The study received no financial support from any institution or project.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Contribution rates of authors to the article: The author in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, and interpretation of the results and writing of the article.

Yazar(lar)ın makaleye katkı oranları: Bu makaledeki yazarlar, çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına %50 oranlarında katkı sağlamıştır.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License)